

Ziya Gökalp'e Dair Hatıralar ve Bir Makalesi

Prof. Dr. Hamit Sadi SELEN

Değerli dinleyicilerim!

İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsünün kuruluşunun 50. yıl dönümünü anmak vesilesiyle bir konferans serisi tertip eden arkadaşlar, benden de Ziya Gökalp'i şahsen tanımış ve talebeliğini yapmış olmam dolayısıyla sizlerle bir konuşma yapmamı istediler. Şimdi Ziya Beyin hocalık devrine ait bazı hatıralarımı anlatmak suretiyle konuşmama başlıyorum.

Böyle seçkin bir gençlik topluluğu huzurunda sevgili hocam Ziya Gökalp'i anmak ve anlatmak zevkini tattırdıklarından dolayı gerek Enstitüye, gerek İktisat Fakültesine burada teşekkürü vazife bilirim¹.

Ziya Gökalp'm İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji okuttuğu zamandan elli yıl geçti. O devir, tarihimizde "Meşrutiyet Devri" diye tanılır. Meşrutiyet devri, sosyal bir inkılâp devri olmakla beraber, Osmanlı İmparatorluğunu çöktüren siyasî buhranların şiddetlendiği zamana rastlar.

---

1) Profesör Hamit Sadi Selen, 1914 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirerek yeni kurulan Coğrafya Enstitüsüne asistan olmuş, 1920 de imtihanla Edebiyat Fakültesine Coğrafya Doçenti seçilmiştir. 1920-23 yılları arasında bilgisini arttırmak için Viyana Üniversitesi Coğrafya Şubesine devam ederek doktora imtihanı vermiştir. 1933 yılına kadar İstanbul Üniversitesinde ve İstanbul Yüksek Ticaret mektebinde Coğrafya hocalığı yaptıktan sonra 1934 de Ankaraya gitmiş önce Gazi Terbiye Enstitüsünde, sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinde Coğrafya Profesörlüğü yapmış, 1962 de emekliye ayrılmıştır. Halen Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda İktisadi Coğrafya profesörüdür.

Üniversitemizin 1914-15 ders yılı Birinci Dünya Harbinin başladığı zamandır. Ziya Gökalp, bu tarihlerde Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji dersi vermeye başladı.

Ben de Edebiyat Fakültesinin son sınıfında bulunuyordum. O zamanlar Edebiyat Fakültesi Maarif Nezareti tarafından tâyin edilen bir müdür ile idare edilir, profesörler de yine Maarif Nâzırı tarafından doğrudan doğruya seçilirdi. Edebiyat Fakültesi o zamanlar "edebiyat müderrisi" adını taşıı. Ve Profesörlere de "müderris" deniyordu. Fakülte şubelere ayrılmamış, tarih, coğrafya, felsefe, filoloji, Türkoloji, İktisat ve İctimaiyat hep bir arada okutuluyordu. Ders veren hocalar devrin meşhurları idi.

Öğretim kadrosu sık sık değişiyor, her yıl yeni dersler ve yeni müderrislerle karşılaşılırdık. Fakülteyi bitireceğim sene idi. Programa içtimaiyat dersi ilâve edilmiş ve Profesörlüğüne de Ziya Gökalp tâyin edilmişti.

Ziya Gökalp'in sıkıcı bir takriri olmakla beraber ele aldığı konular ve orijinal fikirleri dolayısıyla alâka ile dinlenirdi. İlk derslerde fert ve cemiyet meselelerini incelemişti. Sonra da bir münasebetle içtimaiyat derslerinin ilk okuldan itibaren okutulması fikrini ileri sürmüştü.

2) O tarihte Edebiyat Fakültesinde ders veren hocalardan hatırladıklarım şunlardı :

Tarih-i Kadim	: Ahmet Mithat.
İslâm Tarihi	: Mahmut Esat.
Osmanlı Tarihi	: Abdurrahman Şeref.
Felsefe	: Babanzade Naim.
İslâm Felsefesi	: İzmirli İsmail Hakkı.
Osmanlı Edebiyatı	: Namık Kemalzade Ali Ekrem.
Şerhi Mütûn	: Ferit Kam.
Garp Edebiyatı Tarihi	: Uşakızade Halit Ziya.
Türk Edebiyatı Tarihi	: Reşat ve Fuat Köprülü.
Orta Çağ Tarihi	: Ahmet Ağaoğlu.
Yenicağ Tarihi	: Yusuf Akçura.
İctimaiyat	: Ziya Gökalp.
İktisat	: Emrullah.
Coğrafya	: Faik Sabri.
Terbiye	: İsmail Hakkı Baltacıoğlu.
Bediiyat	: Hâmdullah Suphi.
Fars Edebiyatı	: Hüseyin Daniş.
Arap Edebiyatı	: Fehmi.

Fert ve cemiyeti incelerken daha ziyade insan topluluklarının özellikleri üzerinde durur, "Fert yok, cemiyet var" derdi. Sosyolojik görüşü aşırı şekilde idi.

Ders yılında Gökalp'm bir sözü hiç hatırmıdan çıkmaz. Öğrenci gurubuna beraberce bakıyorduk. Ziya Gökalp kalabalığı göstererek : "— Sadi Bey, bütün bu gayretler nihayet iki üç kişinin yetişmesi içindir" dedi. Ziya Beyden hep sosyal konuları üzerinde dinlemeye alıştığım için onun bu fertçi görüşü çok dikkatimi çekti.

Bu sözü hiç bir zaman unutmadım. Hattâ bütün hocalık hayatımda imtihan için karşıma gelen üç öğrenciyi görünce, acaba Ziya Gökalp'm beklediği üç kişiden biriyle mi karşılaşıyorum, diye heyecanlanırdım.

Hiç bir zaman unutamadığım ikinci hatıram da Sosyoloji derslerine ilk okuldan başlatılması fikridir³.

Ziya Gökalp, Sosyolojiyi farziyim, yani öğrenmesi herkese lüzumlu bir ilim sayar, ilmihâl gibi ilk okuldan başlamasını isterdi.

Şüphesiz, Ziya Gökalp bu görüşle sosyal ilimlerin her çeşidini kastediyordu. Tarih, Coğrafya, Yurt bilgisi hep bu guruba giriyordu. Meşrutiyet devrinin inkılâpçı bir fikir adamı olarak bu görüşünde büyük bir isabet vardı.

Cumhuriyet devrinin başında, Atatürk'ün ilk okullarda önce yurt bilgisine, sonra tarih öğretimine bir istikamet vermek için ne büyük mücadelelerde bulunduğunu yakından gördükçe, daima Ziya Gökalp'm görüşlerini hatırlarım.

"Rıza Tevfik Bey, geçende neşrettiği bir makalede bu muharebe neyadan çok faydalandı. Birinci Dünya Harbi sonlarına doğru yayınladığı şu makale onun fikri çalışmalarının güzel bir örneğidir.

Bu konuşmamızın ikinci paragrafı olarak Ziya Beye ait vesikaların arasında bulunan, ele geçmesi güç olan, hususile eski harfle olduğu için siz gençler için okunmasında zor makaleyi sunuyorum⁴:

— II. —

Rıza Tevfik Bey, geçende neşrettiği bir makalede bu muharebe neticesinde Türkiyenin yaşamak kabiliyetine mâlik olduğu hakikatinin inkişaf ettiğini söylüyordu. Bana göre Türkiyenin mukavemetini anlamak

3) Bu çok alâka çekici, kesif fikirlerle dolu, rehber düşünceleri muhtevî makale "Tanin" gazetesinin 19.1.1917 tarihli sayısında çıkmış olup, şimdiye kadar hiç bir Z. G. Bibliyoğrafyasında gösterilmemiştir. Başlığı şudur : "Türkiyenin Yaşama Kabiliyeti".

üzere yalnız Timürlenk zamanına kadar değil, daha eski zamanlara kadar çıkmak lâzımdır. Selçukî Devletinin muhtelif şubeleri az zaman sonra birer birer münkariz olduğu halde muhtariyetini muhafaza etti. Demek ki Anadolu'da (yaralanmaz-Invulnérable) bir Türk devleti daha eski zamanlardan beri mevcuttu. Osmanlı Devleti eski bir Türkiyenin yeni bir sülâle halinde devamından başka bir şey değildir. O halde Türkiyenin niçin yaşamak kabiliyetine malik olduğunu anlamak için tetkikata daha eski zamanlardan başlamak iktiza eder.

Hukuk-u âmme kitaplarında (Devlet-Etat) üç unsurdan mürekkep olarak kabul edilir : Ahali-population, arazi-territoire, hükümet-gouvernement.

Türkiye Devletini bu üç nokta-i nazardan tetkik edelim :

1 — *Ahali*: Anadolu'da sakin bulunan ahali, Türklerin Oğuz kavmine mensuptur. Oğuz kavini yirmidört boydan mürekkep bir ildir. Bu boylardan birincisi (Kayı) boyudur ki Osmanlıların zuhurundan evvel yazılmış olan (Câmiü't-Tevarih) in beyanına göre kadîm bir zamanda Hakanlık, bu boya aitti. Sonradan hakanlık (Salur) boyuna ve daha sonra da (Kınık) boyuna geçmiştir. Kınıkların hakimiyeti demek Selçuk saltanatının teessüsü demektir. Çünkü Selçuk sülâlesi Kınık boyuna mensuptur. Selçuk Devleti İranda, Irakta, Suriyede yalnız birer hanedan suretinde hüküm sürerken Oğuz boyları bu kıtalarda yerleşmiyor, Anadolu'da toplanıyorlardı. Çünkü öteki ülkeler Müslüman kavimlerle meskûn bulunduğu için bir cihad sahası olamazdı. Halbuki o zaman en iyi darü'l-cihad Gürcistan ve Rumistan ülkeleriyle hemhudut olan Azerbeycan ve Anadolu ülkeleri idi. Dede Korkud Kitabında Oğuzların Şarkî Anadolu'da Gürcülerle ve Rumlarla ne suretle muharebe ettiklerini ve yeni bir Devletin esasını kurmağa ne suretle hazırlandıklarını görüyoruz. Bilâhare Irakta ve Suriyedeki Türkmenler de Anadolu'ya gelmeğe başladılar. Oğuz kavminin yirmidört boyuna mensup Türklerden hemen birçoğu Anadolu'da toplanmıştı. Bu Türklerle bazen Oğuz bazen de Türkmen namları veriliyordu. Bunlar lisan hususunda Şarktaki (Çite) Türkleriyle Şimaldeki (Kıpçak) Türklerinden az çok ayrılmışlardı. (Çite) Türklerinin torunları bugünkü Özbekler, (Kıpçak) Türklerinin torunları bugünkü Tatarlardır. Demek ki Anadolu'da toplanan Türkler lisan ve adât itibariyle birbirinden farklı Türk şubelerine mensup gayri mütecanis bir heyet değil, belki esasen bir aile mahiyetinde olan Oğuz Türklerinden mürekkep, gayet mütecanis bir ahali idi. Bunlar Korkud Kitabında gördüğümüz Oğuz Türkçesiyle mütekellim buldukları gibi âdet ve ananeleri de (Oğuz Tôresi) namıyla aralarında müsterek-

ti. Anlaşıyor ki Anadolu'da yazılmamış kuvvetli bir harsa malik, mütecanis bir Türk kavmi sakindi. Anadolu Selçukîliği bütün kuvvetini bu millî kitleden aldığı gibi Osmanlılık ta temelini bu feyizli millette bulmuştur. Harzemşahiler İran Selçukîliğini ortadan kaldırdıkları zaman yalnız bir idare teşkilâtını ortadan kaldırmışlardı. Çünkü bu idare teşkilâtı altında ona istinatgâh olacak bir Türk milleti yoktu. Nasıl ki Cengiz Haniler de İranda, Irakta ve Suriyede birçok Selçukî Atabeklerini ortadan kaldırırken aynı işi yapmış oluyorlardı. Fakat Anadolu'da önlerine muallak ve temelsiz bir Türk Devleti değil, köklü ve yaralanmaz bir millî gövde çıkmıştı. Moğol devleti bu milletin yalnız arz-ı tâbiyyet etmesiyle iktifaya mecbur olmuş, millî saltanatlarını yerinde bırakmıştı. En sonunda bu Sultanı kat'i bir surette kaldırdıkları zaman bu işin hükümsüz olduğu bilfiil ortaya çıktı. Çünkü Anadolu'daki Türklük (Kımk) boyuna mensup bir sülâle yerine (Kayı) boyuna mensup başka bir sülâleye tâbi olmakla yine eski devleti bu defa payitaht Garbın müntehasında bulunduğu için Moğolların tecavüzünden daha ziyade mahfuzdu. Bir Devlet kendisine mahsus bir millet yaratamaz. Halbuki bir millet mevcut oldukça daima bir devlet doğurabilir. Yani bir millete müstenit olmayan bir takım devletler mevcut olabilir. Fakat bunların hayatı gayet süreksizdir. Çünkü böyle bir Devlet bir hanedanın efracıyla hadem ve haşemde kaimdir. Bu idarî teşkilât izale olununca Devletin yerinde yeller eser. Çünkü bu Devletlerin ahalişi başka kavimlere mensup oldukları için başlarında tevali eden hükümetlerin hangi kavme mensup olduklarına ehemmiyet vermezler. Halbuki mütecanis bir milletin bir hükümeti münkarız olsa yerine bir diğeri çıkar. İşte Türkiyenin yaralanmaz bir millet olmasının hikmeti, Anadolu'da ve Türkiyede böyle bir millî kitleye malik olması ve Devlet teşkilini de böyle bir halefin millî seciyesine istinat etmesidir. Son asırlardaki ahval göstermiştir ki, bir millî seciye, yani bir millî harsa istinat etmeyen bir devlet uzun müddet payidar olamaz. Türkiye ise merkeziinde böyle bir hars ile temayüz eden bir gövdeye malik idi.

2 — *Arazi*: bir devletin yalnız millî bir harsa, millî bir seciye istinat etmesi kâfi değildir. Her Devlet dahilinden harice bir ittisa (genişleme) hassasına malik olduğu için Devletin kendi millî arazisi sahasında durunuyarak dört taraftan en uzak ülkelere kadar istilâya kalkışması hayati bir harekettir. Bir millet mütecanis bir kitle husule getirip millî bir harsa malik olunca fütuhât devrine girmesi tekâmülünün normal bir devresini teşkil eder. Anadolu Türklüğünün bu istilâ hareketini yalnız bir Hanedanın fütuhâtçılığına atfetmiyelim. Çünkü Osmanlılardan evvel Aydın Türklerinin şahsî teşebbüslerle Akdeniz hâkimiyetini ele geçirmeğe çalıştıkları

rını görüyoruz. Aydın Türkleri korsanlıkla işe başladıktan sonra Garp Ocaklarını teşkil ederek Cezayir, Tunus, Trablus Garp ülkelerini ele geçirmiştir. Osmanlı Türkleri Rumelide berren ülkeler fethederken Aydın Türkleri de bahren, kıtalar teshir ediyordu. Bilâhare Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra Barbaros Hayrettin Paşa bu Afrika kıtalarının hakkı leşmiş oldu. Halbuki aynı zamanda Anadolu Türklüğünün Azerbeycan'da hükümranisini Sultan Selime takdim etti. Bu suretle iki ittisai hareket birleşmiş olan kısımları da Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safeviyye namlarıyla bir takım Devletler teşkil ediyor, şarka, cenube, hatta bazen garba doğru ittisaa çalışıyorlardı. Demek ki Türkler her tarafta ittisaa çalışıyorlardı. Bu hâdiseye ise onların canlılığına, yaşamak kabiliyetine malik olduklarına delâlet ediyordu. Yalnız Anadolu Türkleriyle Azerbeycan Türkleri arasında Şah İsmailin çıkardığı mezhep meselesi dolayısıyla artık o zamanlar için kabil-i izale olmayan bir ayrılık husule gelmiş ve bu suretle aynı kavmin mezhebî bir inşikakından Osmanlı ve İran Devletleri arasında daimî bir uçurum husule gelmişti. Yani artık ne İran Türkiyeyi istilâ edebilir, ne de Türkiye İranı fethetmektedir olabiliirdi. Osmanlı Devletinin Avrupada, Afrikada ve Garbî Asyada gayet büyük bir ittisaa malik olması onun için ikinci bir kuvvet menbaı idi. Türkiyenin bir kuvvet menbaı merkezinde millî bir kitleye malik olması olduğu gibi, diğer kuvvet menbaı da bu gövdenin uzun kollarını gayet uzak ülkelere kadar imtidat etmesi oldu. Türkiye devleti öyle cesim bir deve benziyordu ki gövdesi her türlü taarruzdan masun bulunuyor, düşmanlarına uzattığı gürzler ve kalkanlar ise kendi uzviyetinin cevherinden hariç bulunuyordu. Yabancı milletler harbederken hudutta bulunan gayri Türk unsurları istihdam eyliyor, hattâ Kapıkulu taifesini büsbütün devşirmelerden teşkil ediyordu. Türkler serhat vilâyetlerde yalnız idarî bir teşkilât halinde bulunuyorlar, millî kitleyi fetholunan memleketlerde büyük bir nisbette dağıtmıyorlardı. Bunun neticesi olarak Türkiye Merkezinde millî bir Devlet muhitinde ise vasi bir İmparatorluk halinde idi. Türkiye bu cihangirane muharebelere girişmemiş olsa idi başka devletlerin istilâi ittisaları karşısında tabii yutulacaktı. Osmanlılık başka milletler tarafından yutulmamak için kendisi diğer milletleri yutmağa mecburdu. Bundan başka millî kudretleri sarf için o asırda muharebeden başka bir zemin mevcut değildi. Türkiyenin bu kadar büyük bir ittisaa mazhar olmasını bazı Tanzimat siyasetçileri muzır görmüşler, (vüsât-i memalik suubet-i idareyi mucib olur) demişlerdir. Halbuki üçyüz seneden beri başlayan Osmanlı inhitatı ancak bu vüs'at-ı memalik yüzünden Türk milletinin hayatına hâtime çekememiştir. Çünkü üçyüz seneden beri kaybetmekte olduğumuz ülke millî gövdeyi bu zamana kadar

taarruzdan masun bulundurabilmiştir. Eğer Türkiye Devleti yalnız kendi millî hududu dahilinde bir araziye malik kalmış olsaydı ilk mağlûbiyetinden itibaren milî arazisini kaybetmeğe, binaenaleyh millî ordusunu ve millî iktisadiyatının hakikî menbalarını kaybetmeğe başlayacaktı. Bundan anlaşılıyor ki Türkiyenin yaşamak kabiliyetini temin eden ikinci âmil de gayet vasi araziye malik olmasıdır. Binaenaleyh bundan sonra da arazimizin küçülmesine değil, bilâkis büyümesine çalışmanız lâzım gelir.

3 — *Hükümet*. Türkiyenin üçüncü kuvvet menbaı da hükümet teşkilâtındaki hususiyettir. Eski Türk Devletlerinde (Hâkimiyet-Souveraineté) Hakanın bir mülkiyeti mahiyetinde olduğu için saltanat evlât arasında âdi emval gibi taksim olunurdu. Selçuk, Cengiz, Timur, Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletlerinin süratle inkiraz bulması bu taksim kaidesinin zaruri bir neticesi idi. Osmanlı Devleti Türk hâkimiyet nehciyle İslâm hâkimiyet nehcini (régime) mezc ederek yeni bir sistem vücuda getirdi. İslâmiyette velâyet-i âmmenin nas üzerinde tasarrufu maslahata menûttur. Maslahat-ı âmmeye müstenit olan bu velâyet-i âmme bir mülkiyet değil, bir memuriyet, dinî ve içtimâî bir vazife mahiyetindedir. Binaenaleyh ne hilâfen, ne de bu enmûzede teşekkül eden saltanatlar mülkiyet gibi taksim olunamaz. Aynı hal vaktiyle Avrupada da husule gelmişti. Cerman örfüne göre hâkimiyet bir mülkiyet gibi evlât arasında tevarüs ederdi. Roma hukukunda ise hâkimiyet bir memuriyet (magistrature) mahiyetinde idi. Avrupalılar bu tenakuzunu kaldırmak için emlâkin veraset usulünü değiştirerek adi tevarüste de (hakk-ı kebir)i, yani büyük kardeş hakkını tesis ettiler. Binaenaleyh saltanat yalnız büyük evlâda intikâl ediyor, inkısamdan kurtuluyor. Türkiyede Türk Hukuku ile İslâm Hukuku arasındaki bu tenakuzu hal için tevarüs usulünü değiştirmeye imkân yoktu. Çünkü tevarüs usulü mensus olduğu için lâyetegayyer ahkâmından addolunurdu. Başka çare olmayınca hükümetin vahdeti muhafaza için büyük şehzadeden gayri şehzadeleri yaşatmamak kaidesi kabul edildi. Bu kaide ecdattan kalma teamüle istinaden Fatih Kanununa dahi ithal edildi. Osmanlıların bu kaidesini bir çok müverrihler muahaze etmişlerdir. Fakat görülüyor ki bu sırf keyif için yapılmış bir iş değildir, belki zaruret için ihtiyar edilmiş bir fedakârlıktır. Fatih bu kaideyi kendi Kanunnamesine ithal ederken kendisi bu kaideden istifade etmiyecekti. Belki evlât ve ahfadı bu yüzden şehadete giriftar olacaktı. Demek ki sırf Devletin selâmeti namına hasbî olarak bu kaideyi Kanunnamesine ithal etmiştir. Bilâhare böyle bir tedbire ihtiyaç kalmayınca, Birinci Sultanahmet tarafından bu kaide ilga edildi. Osmanlı Devletinin saltanatının vahdeti hususunda İslâmî bir esasa istinat etmesi Devletin kuvvetleşmesi için

büyük bir âmil oldu. Fakat Abbasîlerin hukuku âmmesi mahiyetinde olan İmamı Maverdinin "Ahkâm-i Sultaniye"si Halifeye yahut Sultana (Rakabe) hakkını vermemektedir. Rakabenin mânası Almanların (Devlet her kuvvetin fevkindedir. Hiç bir kuvvet Devletin teşri ve icra haklarını takyit edemez) suretinde ifade ettikleri vasi hâkimiyetten ibarettir. Bu hâkimiyete göre (Zıllullâhi fi'l-âlem) olan Padişah aynı zamanda (Malikî rikab-ı ümem) dir. İşte Osmanlı Hukuku Devlete arazi ve ahaliye şamil olmak üzere böyle bir vasi hâkimiyeti, kuvvet ve selâhiyeti veriyordu. Halbuki İslâmiyette Halife Zıllullah tanmadığı gibi onu (malik-i rikabı ümem) de addetmez. Bilâkis Halife, melan ve kısasen adi fertler gibi mesuldür. Osmanlı Devletinde ise bu haklar mevcut olduğu için Devlet arazi ve ahali hakkında lâzım gördüğü her kanunu yapabilir ve bugünkü sosyalistlerin istedikleri surette umumî hakları ferdi hakların fevkinde tutabilir.

Vakıa Hazreti Ömerde velâyeti âmme hakkına istinaden *ahkâmı sultaniye* namı verilen bir takım kanunlar vaz etmişti. Fakat bu kanunlar kuvvetli bir devletin teşekkülü için kâfi değildi. Emevi ve Abbasi Devletlerinin yaşamaması da bunun neticesi idi, Osmanlılık ise bugün asrî devletin malik olduğu gayri mahdud teşri selâhiyetini Devlete vermişti. Bundan dolayıdır ki Türkiye yalnız asrî bir devlet değil, aynı zamanda iktisadî devlet mahiyetlerini de haiz olmuştu. Binaenaleyh Türkiyenin üç kuvvet menbaı olarak hükûmetindeki bu hususiyeti görebiliriz. Türkiye devleti bu rakabe hakkına istinadendir ki son asırda Yeniçeriliği ilga ederek asrî bir ordu husule getirmiş, Meşrutiyeti ve asrî devlet teşkilâtını kabul etmiş. Adliye teşkilâtiyle asrî bir Darülfununun feyizli temellerini atmıştır.

— III —

İşte Z. Gökalp'in makalesi⁴. Görüyorsunuz ki sosyolog Z. Gökalp aynı zamanda yaman bir tarihçi ve çok kültürlü bir coğrafyacıdır. Sosyolojisiindeki kudret ve derinlik de bundan dolayıdır. Böylece Coğrafya + Tarih + Sosyoloji üçlülüğü zamanımızda (Siyasî Coğrafya) veya (Gée - Politik : Jeopolitik) denen ilim şubesini de yaratmış ve (Tarih Felsefesi) yanında ona da yer vermiştir. Ziya Beyin yazısı bu yüzden bize aynı zaman-

da tarih feylesofu, jeopolitikçi olan bir mütefekkirle de karşılaştırmaktadır. Anlattığım şahsî hatıralara, hususile devrinin Türkçesi ile yazılmış kesif fikirli makalenin okunmasına karşı gösterdiğiniz dikkate teşekkürür.”

4) Enstitü'nün Notu : Değerli Profesörün okuduğu bu makaledeki bazı terimler ve kelimelerin mânaları şunlardır :

“Vüs'atî memalik suubet-i idareyi mucip olur” : Memleketin genişlemesi idarenin (suubeti) ne sebep olur.

Hâtime çekmek : Son vermek, bitirmek.

İnkıraz bulma : Yıkılma.

Velâyet-i âmme : Âmme velâyeti.

Nâs : İnsan.

Maslahata menûd : İşe bağlı, maslahatla ilgili.

Enmûzec : Nümune.

Lâyetegayyer : Değişmez.

Ahkâm : Hükümler, kaideler.

Vahdet : Birlik.

Takyid etmek : Kayıtlandırma, hudutlandırma.

Zıllulahi fi'l-âlem : Allahın yeryüzündeki gölgesi.

Malik-i Rikâb-ı Ümem :

Darülfünun : Üniversite.

Tarih-i kadîm : Eski çağ tarihi.

Şehr-i müftûn : Metinler şerhi, bahislerin açıklanması.

Münkarız olmak : Yıkılmak, dağılmak.

İl : Halk, millet, devlet.

Mütekellim bulunmak : Konuşmak.

Mütecanis : Bir cinsten, homojen.

Hars : Milli kültür.

İstinatgâh : Dayanak.

Muallâk : Bağlı, alakalı.

Arz-ı tabiiyyet : Tebaalığı kabul, bir idareye bağlanmak arzusu.

Mürteha : Uç, nihayet.

İzale olunmak : Ortadan kaldırılmak.

Berren : Karadan.

Bahren : Denizden.

Teshir etmek : Bir ülkeyi ele geçirmek.

İttisa : Genişleme.

Şikak : Nifak, fitne.

İmtidat : Uzatma.